

BOZOR IQTISODIYOTIGA O'TISH DAVRI VA UNING O'ZBEKISTONDAGI XUSUSIYATLARI

Ostonoqulov Alisher¹

Ilmiy rahbar: Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti

Moliya va bank ishi kafedrası o'qituvchisi

Tel : +998932222217,

Sharipova Nilufar Mansurjon qizi²

Fakultet: Tadbirorlok va boshqaruv

Yo'nalish: Buxgalteriya hisobi va audit Kurs: 3

Email: mansurovnaa02@gmail.com

Tel: 998902267654.

<https://www.doi.org/10.37547/ejar-v03-i02-p3-102>

ARTICLE INFO

Received: 09th February 2023

Accepted: 17th February 2023

Online: 18th February 2023

KEY WORDS

Iqtisodiyot, bozor mexanizmi, iqtisodiyotni tartiblash, makrodaraja, mikrodaraja.

ABSTRACT

Mazkur maqolada iqtisodiyotni tartiblashda bozor mexanizmi, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning monetar va yangi klassik modellari, bozor iqtisodiyotining tartiblanishi va bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'llari yoritiladi.

KIRISH

Bozor iqtisodiyotining mohiyati va mazmuni bozor asosida rivojlanadigan tovar ishlab chiqarish, ularni ayirboshlash va pul muomalasi bilan bog'liq bo'lgan munosabatlarda o'zining yorqin ifodasini topadi. Tovar mustaqil ravishda bozor talabiga qarab ishlab chiqariladi, tovar ayirboshlash munosabatlari esa sotuvchi bilan xaridorlar o'rtasida erkin ravishda, lekin o'zaro kelishilgan oldi-sotdi munosabatlariga asoslanadi. Lekin tovar-pul munosabatlari yuksak darajada rivojlangan taqdirdagina madaniylashgan bozor iqtisodiyotiga aylanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish va tovarlarni oldi-sotdi qilish ham asosan bozorga mo'ljallanganidan hozirgi vaqtda bu iqtisodiyot umumjahon voqeasi bo'lib qoldi. Shuning uchun ham hozirgi vaqtda bu iqtisodiyot ishlab chiqarishni rivojlantirish, barcha resurslardan oqilona foydalanish, xalq farovonligini ta'minlash, halol va samarali mehnatni yuksak qadrlash, umuminsoniy ijtimoiy himoyani tashkil etish kabi ulkan muammolarni hal etmoqda. Ayniqsa, rivojlangan mamlakatlarda aholi jon boshiga yaratilgan milliy mahsulotning tobora ko'payib, aholi farovonligini oshib borayotgani bozor iqtisodiyotiga o'tishni zaruriyat qilib qo'ydi, yaxshi turmush tarzini yaratuvchi boshqa yo'l yo'q ekanligini isbotlamoqda. Lekin bozor iqtisodiyotiga o'tishda avvalgi iqtisodiyotni yangi iqtisodiyotga qanday yo'l bilan o'tishi e'tibordan chetda qolmasligi lozim. O'zbekiston bozor iqtisodiyotining umumiyligini e'tirof etish bilan birga o'ziga xos va mos bo'lgan yo'lni tanlab, birinchidan, mustaqillik uchun iqtisodiy shart-sharoitni ta'minlash va ikkinchidan esa, bozor iqtisodiyotiga o'tishdek ikkita muhim strategik vazifani belgilab oldi. Birinchi vazifani bajarilishi ikkinchisini ham muvaffaqiyatini ta'minlaydi va ular birgalikda asosiy strategik vazifani amalga oshiradi.

O'zbekistonni bozor iqtisodiyotiga o'tishida bu iqtisodiyotning umumiyligiga e'tiborni qaratish bilan birga mamlakatning o'ziga xos bo'lgan quyidagi milliy xususiyatlarini ham hisobga olish lozim:

- Iqtisodiyotni rivojlanish darajasi ancha past bo'lishiga qaramasdan salohiyati borligi;
 - tabiiy resurslar, jumladan, uning tabiiy, qulay unumli yeri bilan birga mehnatsevar xalqi borligi;
 - aholi o'sish sur'ati tez va shu sababli mehnat resurslari ham ko'payib borishligi.
- Iqtisodiyot asosan qishlok xo'jaligiga suyangani sababli aholining ko'p qismining qishlok joylarida yashashi va ishlashi;
- sharqona tsivilizatsiyasiga (meros qolgan xo'jalik yuritish usuli, iqtisodiy ko'nikma, madaniyat) mansubligi.

Bu xususiyatlar O'zbekistonning milliy manfaatini, uning real shart sharoitini e'tiborga olgan holda bozor iqtisodiyotiga shoshilinch tarzda, sakrab emas, aksincha tinch va xotirjam bo'lib o'z xalqini ijtimoiy himoyasini yaxshi tashkil etish orqali bosqichma-bosqich o'tishini ta'minlab beradi. O'zbekistonni bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'liga Prezident I.A.Karimov o'zining «O'zbekiston bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li» kitobida shunday ta'rif bergan: «Bizning qat'iy nuqtainazarimiz jahon tajribasi va o'z amaliyotimizdan olingan jamiki foydali tajribalarni rad etmagan holda, o'zimizning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo'limizni tanlay olishdan iboratdir». O'zbekistonni bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'ziga xos yo'li Prezident I.A.Karimov tomonidan asoslab berilgan besh tamoyilda to'la ravishda o'z ifodasini topdi va bu tamoyillar ilmiy xazinani boyitdi. Ularning asosiy mazmuni quyidagilardan iborat:

Birinchi tamoyil – iqtisodiy islohatlar hech qachon siyosat ortida qolmasligi kerak; u biror mafkuraga bo'ysindirilishi mumkin emas. Buning ma'nosi shuki, iqtisod siyosatdan ustun turishi kerak. Ham ichki, ham tashki iqtisodiy munosabatlarni mafkuradan holi qilish zarur;

Ikkinchi tamoyil – davlat bosh islohotchi bo'lishi lozim. U islohotning ustivor yo'nalishlarini belgilab berishi o'zgartirishlar siyosatini ishlab chiqishi va uni izchillik bilan o'tkazishi, jaholatparastlar (retogradlar) va konservatorlar qarshiligini bartaraf etishi shart;

Uchinchi tamoyil – qonunlarga rioya etish ustivor bo'lishi lozim. Buning ma'nosi shuki, demokratik yo'l bilan qabul qilingan yangi Konstitutsiya va qonunlarni hech istisnosiz hamma hurmat qilishi va ularga og'ishmay rioya etish lozim;

To'rtinchi tamoyil – aholining demografik tarkibini hisobga olgan holda kuchli siyosatni o'tkazish. Bozor munosabatlarini joriy etish bilan bir vaqtda aholini ijtimoiy himoyalash yuzasidan oldindan ta'sirchan choralar ko'rilishi lozim. Bu bozor iqtisodiyoti yo'lidagi eng dolzarb vazifa bo'lib qoldi va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi;

Beshinchi tamoyil – bozor iqtisodiyotiga o'tish ob'ektiv iqtisodiy qonunlarning talablarini hisobga olgan holda, o'tmishdagi «Inqilobiy sakrashlarsiz», ya'ni evolyutsion yo'l bilan, puxta o'ylab, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Buning ma'nosi shundan iboratki, respublikada bozor iqtisodiyotiga o'tish, bozor munosabatlarini o'rnatish ma'lum qiyinchiliklarsiz amalga oshmaydi. Ammo bu davrda aholining manfaatlarini himoya qilish kuchayishi kerak. Buni faqat kuchli qayta taqsimlash vositasiga asoslangan davlatgina amalga

oshirishi mumkin. Davlat iqtisodiy islohatlarni amalga oshirishda faol qatnashishi, uning tashabbuskori bo'lishi va izchillik bilan amalga oshirilishi lozim.

Bozor islohotlari Bozor munosabatlari to'satdan va birdaniga paydo bo'lmay, mavjud iqtisodiy tizimdan o'sib chiqadi, bu jarayon eski tuzumni revolyutsiya yo'li bilan yuqotib, uning xarobalarida yangilik yaratish emas. Ular evolyutsion yo'l bilan vujudga keladi. Shu sababli eski tizimni sobitqadamlik bilan isloh eta borib, bozor iqtisodiga kelish mumkin. Islohatlardan oldin bozor iqtisodiga o'tishning kontseptsiyasi, ya'ni nazariy modeli yaratiladi. Shu kontseptsiyada yangi iqtisodga o'tishning umumiy jihatlari va milliy xususiyatlari nazarda tutiladi, islohotning asosiy yo'nalishlari belgilanadi. Kontseptsiyaga tayangan holda bozor islohotini ta'minlovchi yuridik qonunlar majmuasi yaratilib, ular xayotga joriy etiladi. Birinchi tamoyil – iqtisodiy islohatlar hech qachon siyosat ortida qolmasligi kerak; u biror mafkuraga bo'ysindirilishi mumkin emas. Buning ma'nosi shuki, iqtisod siyosatdan ustun turishi kerak. Ham ichki, ham tashki iqtisodiy munosabatlarni mafkuradan holi qilish zarur; Ikkinchi tamoyil – davlat bosh islohotchi bo'lishi lozim. U islohotning ustivor yo'nalishlarini belgilab berishi o'zgartirishlar siyosatini ishlab chiqishi va uni izchillik bilan o'tkazishi, jaholatparastlar (retogradlar) va konservatorlar qarshiligini bartaraf etishi shart; Uchinchi tamoyil – qonunlarga rioya etish ustivor bo'lishi lozim. Buning ma'nosi shuki, demokratik yo'l bilan qabul qilingan yangi Konstitutsiya va qonunlarni hech istisnosiz hamma hurmat qilishi va ularga og'ishmay rioya etish lozim; To'rtinchi tamoyil – aholining demografik tarkibini hisobga olgan holda kuchli siyosatni o'tkazish. Bozor munosabatlarini joriy etish bilan bir vaqtda aholini ijtimoiy himoyalash yuzasidan oldindan ta'sirchan choralar ko'rilishi lozim. Bu bozor iqtisodiyoti yo'lidagi eng dolzarb vazifa bo'lib qoldi va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi; Beshinchi tamoyil – bozor iqtisodiyotiga o'tish ob'ektiv iqtisodiy qonunlarning talablarini hisobga olgan holda, o'tmishdagi «Inqilobiy sakrashlarsiz», ya'ni evolyutsion yo'l bilan, puxta o'ylab, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Buning ma'nosi shundan iboratki, respublikada bozor iqtisodiyotiga o'tish, bozor munosabatlarini o'rnatish ma'lum qiyinchiliklarsiz amalga oshmaydi. Ammo bu davrda aholining manfaatlarini himoya qilish kuchayishi kerak. Buni faqat kuchli qayta taqsimlash vositasiga asoslangan davlatgina amalga oshirishi mumkin. Davlat iqtisodiy islohatlarni amalga oshirishda faol qatnashishi, uning tashabbuskori bo'lishi va izchillik bilan amalga oshirilishi lozim. Bozor islohotlari — xalq ishtirokida, lekin davlat tomonidan ishlab chiqilgan, bozor munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni davlat nazorati ostida amalga oshirilishidir. 31 Islohotlar quyidagi 5 ta yirik guruhlariga bo'linadi: Ularning ketma-ketligi, o'tkazish usullari va muddatlari xar xil bo'ladi. Ammo islohotlarning iqtisodning barcha tomonlariga tegishli bo'lishi, ular iqtisodiy munosabatlarda chuqur o'zgarish yasashi zarurligi — bu bozor islohotlarining umumiy shartidir. Islohotlar kompleks xarakterda bo'ladi, ular iqtisodning hamma sohalarida o'tkaziladi, bir soha isloh etilib, boshqasi eskichasicha qolsa, bozor munosabatlari shakllana olmaydi, binobarin, islohotlar samarali bo'lmaydi. Gap shundaki, bozor iqtisodi g'oyat murakkab tizim bo'lib, uning xar bir bug'ini yoki unsuri boshqasi bilan bog'langan, biri bo'lmasa boshqasi amal qila olmaydi. Bu tizim minglab firmalar, xo'jaliklar, millionlab kishilar faoliyatining uzviy bog'lanishini bildiradi. Bozor iqtisodi biron bir faoliyat sohasi bilan cheklanmaydi, u g'oyat ko'p qirrali bo'lib, ishlab chiqarish, savdo-sotiq, daromadlarni taqsimlash, nihoyat tovarlarni iste'mol etish kabi va boshqa jarayonlarni o'z

ichiga oladi. Bozor munosabati iqtisodning barcha unsurlarini bir tizimga birlashtiradi, ularning faoliyatini o'zaro muvofiqlashtiradi, yahlit umumjamiyat iqtisodini, ya'ni maqroiqtisadiyotni xosil etadi. Iqtisodning har bir unsuri boshqasisiz amal qila olmaganidan, ayrim unsurlarning ishdan chiqishi butun iqtisodiy tizimga salbiy ta'sir etadi. Iqtisoddagi yaxlitlikning o'zi unga taalluqli islohotlarni xalk xo'jaligining hamma jabxalarida o'tishini talab qiladi. Bas shunday ekan, islohotlar chala-chulpa, yarim yo'lda qoladigan bo'lishi mumkin emas.

References:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston", 2008.
2. Karimov I.A. "Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari". - T.: "O'zbekiston", 2009.
3. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. – T.: O'zbekiston, 2015.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning mamlakatimizni 2014 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. // Xalq so'zi, 2015 yil 17 yanvar.
5. Karimov I.A. "Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilashni izchil davom ettirish – davr talabi". O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning 2008 yilda respublikani ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2009 yilda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlarga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma'ruzasi. "Xalq so'zi", 2009 yil 14 fevral, № 33-34 (4696-4697).
6. Слагода В.Т. Основы экономической теории. Учебник. - М.: ФОРУМ: ИНФРА-М. 2009. - 272 с.
7. O'lmasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. -T.: «Sharq», 2006.
8. Tojiboeva D. Iqtisodiyot nazariyasi. 2-kitob: Oliy o'quv yurtlari o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma. - T.: «Sharq», 2003.